

Stilen mot formen: Swartz i Prag

Författaren Richard Swartz, född 1945, har under en stor del av sitt liv skrivit för de största svenska dagstidningarna, inte minst som utrikeskorrespondent. För en finlandssvensk publik har han under några år antecknat kortare betraktelser för tankesmedjan Magma under rubriken ”Från mitt kafébord i Wien”. Det är kontinenten, huvudsakligen den öst- och mellaneuropeiska kultursfären, som präglar Swartz författarskap. Det gäller också den tidigare i år utkomna memoaren *Ostron i Prag* som handlar om hans tid i Tjeckoslovakien några år efter Pragvåren. Doktorsavhandlingen i ekonomi som han där skulle få ihop blev till slut bara ett körkort, men så var ju alltsammans ett svepskäl för att kunna fly en relation – ja, alla relationer – och ett borgerligt liv som hotade att fångas in och förgöra honom. En protest mot att passas in i en på förhand given form.

*

Ändå kunde man säga att det är just det borgerliga livet i Prag som författaren beskriver. Hur lever man vidare i staden efter kriget och, mer akut, efter revolutionen som slogs ner? Någon snar och omvälvande förändring förväntar man sig inte, men det finns subtila protesthandlingar att ta till. Man kan i vardagen leva som om inget hänt, med urgamla kläder och hattar som inte går att förnya, antikvariat med dammiga hyllor fulla av gamla böcker, och middagsbjudningar där varje bestick finns på sin rätta plats även om alla rätter inte längre går att få tag på. Swartz blir bju-

den till en sådan middag i en anda av *avant-guerre* och förstår att det är ett slags inträdesprov. Han lever upp till förväntningarna på sätt som jag själv inte ens skulle komma i närheten av och ingår därefter i kretsarna med en naturlighet som speglar hans svenska högborgerliga bakgrund. De flesta i de här sällskapen är betydligt äldre än Swartz.

Sämre går det med de jämnåriga studenterna. Fodret till hans Burberry-rock blir stulet på tvättinrättningen. De anställda vet inget, inte heller chefen kan förklara vad som har hänt. Swartz är mycket upprörd, men kamraterna verkar tycka att han får skylla sig själv, nästan att det är rätt åt honom. Han i sin tur kan inte förstå hur de kan vara så obrydda över en stöld. Jag undrar: Var han upprörd över stölden eller handlade det i själva verket om att han riskerade att mista något som särskilde honom från resten? Är inte det också förklaringen till de andras reaktion? – Han upplever de jämnåriga som lika instängda i tanken som de är i vindskupan de samlas i. Kanske som ett resultat av att de verkligen inte kan lämna landet eller längre hoppas på någon riktig samhällsförändring. I något skede misstänker Swartz också att de kvinnor som dras till honom nog är mer intresserade av hans svenska pass än av honom som person. Hur det än var med det, så gick vissa saker inte längre att tänka efter Pragvåren. Därför ströps de flesta samtalen efter en stund, det fanns återvändsgränder överallt. Inget kunde ändå hända, så det var inte mödan värt att tänka vissa tankar till slut. Men det innebar också att det fanns väldigt mycket tid över och att uppmärksamheten kunde fästas vid saker som en ung person i vanliga fall inte ens hade lagt märke till.

Nästan lika välkommen som på middagen var han

däremot på ölstugorna. Vid stambordet, där alla blir jämlikar, sänks sejdel efter sejdel och han lägger märke till något avgörande:

Att samlas kring ölen är ett slags passivt och mycket civilt motstånd. Jag bryr mig inte. Non serviam. Jag tjänar inte. Jag deltar inte. Jag arbetar inte. Det kan se ut som ett slags stillsam strejk som består i att göra ingenting annat än att då och då lyfta en ölsejdel. Som protest kanske inte särskilt modigt, en småborgerlig vägran eller ett slags barnsligt trots, men ändå ganska effektivt.

Richard Swartz.

Möjligheten till brådska fanns inte, lika litet som hos studiekamraterna. Maktapparatusens funktionärer satt själva vid borden och var väl nöjda med ölstugorna, för där var ”ingen särskilt övertygad om någonting annat än att saker och ting är som de är. Dyker någon stark övertygelse upp med sina vassa och skarpa kanter är den strax doppad och uppblött i så mycket öl att den snart inte går att känna igen.” Men alla värnade ändå det lilla frihetsutrymme de hade. Lysande beskriver Swartz butiksbiträdenas möjligheter att göra livet svårt för andra och därigenom höja sin egen värdighet och ställning. Butiken kan till och med stängas helt för att dekorera skyltfönstren med obegripliga varor som staplas i pittoreska formationer.

Swartz hittar alltså en dynamik mellan glömskan och minnet, en stad som genom tysta protester minns det som var före kriget eller dränker allt i öl och accepterar situationen som den är. Ibland sker det här paradoxalt nog samtidigt och skapar en form av tidlöshet.

*

Swartz blick är flanörens. Det handlar inte bara om det fria spatserandet både inom och utom Prags gränser, utan om den distanserade, oberoende blicken. Han är där, men han deltar inte. Kanske inte olikt Pragborna själva, som noterar högtalarnas utrop, men egentligen inte bryr sig om dem. Måhända var sjuttioalets Prag på det sättet en idealisk stad för flanören. Jag

tänker på Witold Gombrowicz tillvaro i Buenos Aires, hur han som en oberoende observatör gick omkring i hamnkvarteren och också i högre kretsar utan att förbinda sig till något, förlorade allt men ändå kunde trycka till genom att visa på adelskalendern. Det finns en viss likhet mellan stämningen i Swartz bok och den som präglar Gombrowicz litterära dagbok. Alldeles centralt här är oviljan att låta sig formas av andras förväntningar, strävan att bevara integriteten. Ett tema hos Gombrowicz redan i *Ferdydurke* (1937), och som hos Swartz tidigt tar sig uttryck genom flykten undan former-

na – dramatiskt manifesterat genom att slänga diplommet från Handelshögskolan i soptunnan samma dag som det delades ut.

Och är då inte *Ostron i Prag* sist och slutligen en protest mot formen i samma stil som middagssällskapets? Swartz vägrar igen, men nu är det inte längre med blicken framåt. Det är istället den åldrande flanörens distanserade blick på sig själv, ett återvändande. Hans språk är något otidsenligt, tyskt har det kallats. Stilistiskt fulländat, en elegans som säger nej till att forma sig efter den idag mer vardagliga prosan. Uttrycket hör nästan till en annan tid, hans oberörda och manliga blick likaså. Det är ett sätt att protestera som påminner om det han såg i Prag och som han nu själv gör, mästertligt. Och kanske är det just genom stilen som den främsta protesten görs. Från bilskolläraren, inte handledaren vid universitetet, hade han lärt sig att det är stilen som räknas. Trafikreglerna var det inte så noga med, men håll i ratten med stil.

Snart är de här betraktande gråhårmännens tid oåterkalleligt förbi. Protest: Jag kommer att sakna dem.

KIM SOLIN

Richard Swartz: *Ostron i Prag*. Bokförlaget Polaris 2022.